

GARCÍA BALLESTER, LUIS (2001): *La búsqueda de la salud: sanadores y enfermos en la España medieval*. Barcelona, Ediciones Península (Grup 62), 718 p.

El 1967, Guy Beaujouan va elaborar una hipòtesi sobre el desenvolupament de la ciència als regnes ibèrics medievals que podríem resumir en tres punts: la debilitat de la institució universitària, el paper prominent que hi van jugar les minories jueva i musulmana i la maduresa precoç de les diverses llengües romàniques. El llibre malauradament pòstum de Luis García Ballester (València 1936 - Puente Arce, Cantabria, 2000) les confirma del tot més de trenta anys després. En la seva monumental *Introduction to the History of Science* (1927-1948), George Sarton va afirmar, amb intenció provocadora, que la Corona de Castella s'havia mantingut al marge del desenvolupament intel·lectual que la medicina havia assolit en altres indrets de l'Europa llatina medieval. El treball de García Ballester demostra que no hi havia hagut un desert sinó absència de recerca i passa a omplir així un buit clamorós en la història intel·lectual i social de la ciència, amb un mètode i una rigorositat en la investigació encomiables.

El llibre, resultat d'anys de recerca tenaç en arxius i biblioteques de tot el territori de l'antiga Corona de Castella, ofereix una exposició didàctica i brillant dels temes relacionats amb la salut i la malaltia des dels segles XII i XIII fins a les primeres dues dècades del XVI. Combina la síntesi informativa amb la investigació especialitzada, la visió panoràmica amb la interpretació intel·ligent i subtil de documents fins avui desconeguts o insuficientment analitzats (en aquest sentit, és remar-

cable la construcció de l'ambient intel·lectual i acadèmic de la Facultat de Medicina de la Universitat de Salamanca). De tot el material exhumat, ordenat i classificat per García Ballester emergeixen una sèrie de professionals i d'obres científiques, escrites en castellà des del segle XIV, de traduccions de les obres llatines que corrien per tota Europa (i que es van traduir a d'altres llengües vulgars) que són la punta d'un iceberg la massa del qual pot ser que s'hagi perdut per sempre, però que ara sabem amb tota certesa que va existir. En castellà van circular obres de filosofia natural (el *De animalibus* d'Aristòtil), obres de caràcter mèdic (el *Viaticum* d'Ibn al-Jazzar, reelaborat en llatí per Constantí l'Africà, obres d'Avicenna avui perdudes, de Bernat de Gordon, d'Arnau de Vilanova, també perdudes), quirúrgic (els tractats de Teodoric Borgognoni, Lanfranc de Milà, Gui de Cauliac) i terapèutic (antidotaris, receptaris, etc). Però sobretot el que destaca del llibre és l'anàlisi de la medicina des d'una perspectiva social, com veurem tot seguit.

La búsqueda de la salud... apareix dividida en sis capítols, precedits d'un pròleg i tancats amb un epíleg de l'autor. Els dos primers capítols («La medicina en el panorama de la ciencia y la técnica bajomedievales de la Corona de Castilla» i «Nuevos valores y nuevas estrategias en la medicina») fan la funció d'una introducció general on es planteja la situació historiogràfica amb què s'ha trobat l'autor a l'hora d'emprendre el seu estudi i els problemes intel·lectuals i sociomèdics amb què es va haver d'enfrontar el professional de la salut castellà baixmedieval durant tres segles caracteritzats per canvis de tota mena i per l'existència d'una societat multicultural. El segon capítol ofereix una síntesi excel·lent i de gran utilitat del galenisme, el cos doctrinal teòric i pràctic sustentat en la filosofia natural aristotèlica en què es va fonamentar la nova medicina universitària que es va acabar imposant a tot l'Occident.

En el capítol tercer («La producción y circulación de obras médicas»), destaquen especialment les pàgines dedicades a contextualitzar el naixement de la universitat, institució sorgida d'una demanda social i arrelada profundament a les ciutats, i a resumir les seves tècniques de treball intel·lectual. A banda de constatar la debilitat de la institució universitària, que tindria les seves conseqüències ja que la producció científica castellana es va produir al marge de la institució acadèmica, s'estudien les obres de les figures més rellevants dels segles XIV i XV, com la del metge sevillà Estéfano (fl. 1346-1380), del convers Juan de Aviñón (fl. 1353-1381), i del també convers i antisemita militant Alfonso Chirino (c. 1369-1429). El capítol s'acaba amb unes pàgines dedicades al monestir jerònim de Guadalupe (Extremadura) que, amb el seu hospital-escola annex, esdevingué un centre mèdic singular.

El capítol quart («La actividad intelectual médica de las minorías judía y mudejar») està dedicat al nucli d'una de les principals línies de recerca de Luis García Ballester. Així com la minoria musulmana que practicava la medicina es va anar desintegrant culturalment de manera progressiva entre el segle XIII i el XV per acabar decantant-se cap a formes magicocrecencials i empíriques, persistí una minoria de jueus racionalistes que basaren la seva medicina en el galenisme ortodox tot incorporant-hi elements de la tradició cabalística i de la tradició jueva reflectida en la *Torà*. Aquests jueus racionalistes escrivien sovint en àrab, com l'autor anònim de l'extraordinari *Kitab al-tibb alqastali al-maluki* (*La medicina castellana regia*, c. 1312), i després en llatí, en hebreu i, sobretot, en castellà, com el metge Meir Alguades (c. 1350- c. 1410) i l'astròleg salmantí Abraham Zacut (1452- c. 1515). Especialment interessants són les pàgines dedicades al cos teòric que sustenta les traduccions, ja que s'hi resumeix el codi de normes que havia de complir el bon traductor, que els metges jueus van anar enriquint amb el pas dels anys (de finals del segle XII fins a finals del segle XIV).

El capítol cinquè («El control social de la práctica médica») explora el procés progressiu de control del sistema assistencial, que es va nodrir bàsicament de guaridors formats en el sistema obert fins a mitjan segle XV, des dels seus orígens (el *Fuero Real* de 1255) fins als esforços dels Reis Catòlics per reglamentar les funcions dels examinadors reials i dels diferents practicants de la medicina, ja fossin físics, cirurgians, barbers, apotecaris, de qualsevol sexe i religió.

El capítol sisè («La farmacia: la ciencia y el oficio de la botica») analitza els orígens de la farmàcia a Castella. Estudia els dos receptaris més antics, el *Recetario de Alba* (1462) i el *Receta-*

rio de Enrique IV (1469) (de costat amb les primeres produccions de l'àmbit catalanoaragonès, principalment el cèlebre *Receptari de Manresa*, que Bernat Despujol redactà el 1348), juntament amb les ordinacions de Toledo de vers 1487, recull de mesures de caràcter deontològic que pretenien evitar la connivència i l'abús de poder entre metges i apotecaris i controlar socialment la pràctica d'herbolaris i apotecaris o especiers.

Només hi ha una cosa dissonant en aquesta obra i és el subtítol amb què ha aparegut impresa, que no s'entén perquè Luis García Ballester parla sempre de la Corona de Castella, que delimita geogràficament amb tota precisió. Vet aquí, però, un detall ínfim que no pot malmetre la magnífica obra pòstuma de Luis García Ballester, que farà costat als estudis que sobre la història de la medicina en el doble pla intel·lectual i social s'han dut a terme a Itàlia, França, Alemanya, Anglaterra i també als Països Catalans. Per dir-ho amb les mateixes paraules amb què Jon Arrizabalaga (que ha tingut bona cura de la darrera etapa d'edició del llibre) clou la seva nota prèvia, el record de la seductora personalitat de Luis García Ballester previurà sempre entre nosaltres així com la seva memòria perdurará en el valuós llegat intel·lectual que ens deixa.